

Türk Kad

Tanzimat Dönemi Hukuk Eğitimi'nde Muallimhane-i-Nüvvab Okulları Üzerine Bir İnceleme

Hakan Oğuz YURTDAKAL¹ & SALİH KORKMAZ²

Özet

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde reform hareketlerinin hayata geçirildiği bir zaman dilimi olmuştur. Fransız İhtilalinden sonra Avrupa kıtasında başlayan milliyetçilik akımlarının, çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'ni, isyanlara ve ayrılıkçı fikirlere götürdüğü bir ortamda Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde mahkemeler şer'i hukuka göre karar veren kadılarca idare edilirdi. Kadılar medrese eğitimi aldıktan sonra derece ve kıdemlerine uygun bölgelere atanarak adaletin tesisi için çalışırlardı. Tanzimat Dönemi ile Batı kanunları iktibas edilmiş ve bu kanunlara uygun yargılama yapan mahkemeler kurulmuştur. Kurulan mahkemelerde bu kanunları anlayıp, uygulayabilen nitelikte kadı-naibler yetiştirmek amacıyla Batı tarzı eğitim veren kurumlar oluşturulmuştur. Çalışma konumuz olan hukuk eğitimi kapsamında Muallimhane-i-Nüvvab okulları atılan ilk somut adım olması nedeniyle önemlidir. Çalışmada bu okula ilişkin veriler toplanmaya çalışılmıştır. Nüvvab Okulları'nın sadece Anadolu topraklarında değil Balkanlarda da açıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Şumnu ve Saraybosna Nüvvab Mektepleri de çalışmada kendisine yer bulmuştur. Okullara ilişkin kuruluş amaçları, fiziki şartlar, giriş ve mezuniyet şartları, mezunlara ilişkin bilgiler yönüyle kurum aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muallimhane-i-Nüvvab Mektebi, Tanzimat Dönemi, Hukuk Eğitimi

A Study on the Schools of Muallimhane-i-Nüvvab in Law Education in the Tanzimat Era

Abstract

The 19th century was a time period in which reform movements were implemented in the Ottoman Empire. In an environment where the nationalist movements that started in the European continent after the French Revolution led the Ottoman Empire, which had a multinational structure, to rebellions and separatist ideas, this situation was tried to be prevented with the declaration of the Tanzimat Edict.

In the classical period in the Ottoman Empire, the courts were administered by kadis who made decisions according to shar'i law. After receiving madrasah education, kadis would be assigned to regions suitable for their degree and seniority and worked for the establishment of justice. With the Tanzimat Period, Western laws were quoted and courts that made judgments in accordance with these laws were established. Western-style education institutions were established in order to train women-naibs who could understand and apply these laws in the established courts. Muallimhane-i-Nüvvab schools are important because

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, h.oguz535@gmail.com, 0000-0001-5145-0595.

² Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, salihkorkmaz@sdu.edu.tr, 0000-0001-7824-0037

they are the first concrete step taken within the scope of legal education, which is our study subject. In the study, data about this school was tried to be collected. It has been determined that Nuvvab Schools were opened not only in Anatolian lands but also in the Balkans. For this reason, Shumen and Sarajevo Nuvvab Schools also found a place in the study. The institution has been tried to be clarified in terms of the aims of the establishment of the schools, physical conditions, entry and graduation conditions, and information about the graduates.

Key Words: Muallimhane-i-Nuvvab School, Tanzimat Era, Law Education.

1. Giriş

Türk Devletleri geleneklerine olan bağlılıklarıyla, köklü, kadim bir devlet teşkilatına sahip bir medeniyetin halkalarını oluşturmuşlardır. İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklu Devletleri bu halkaları genişletirken, Osmanlı Devleti bu halkaların en önemli parçalarından birisi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Osmanlı Devleti 600 yılı aşkın bir zaman, geniş yüzölçümüne sahip topraklarını adaletle yöneterek üç kıtaya yayılan bir imparatorluk seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte adaleti padişah adına onun atadığı kadılar eliyle gerçekleştirmiştir. Kadıların eğitimi bu sebeple her zaman önem arz eden bir mevzu olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'ni, Klasik Dönem ve Tanzimat Dönemi olarak açıklamak mümkündür. Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde yargılama faaliyeti şer'i mahkemelerde kadılar eliyle görülmektedir. Kadılar medresede eğitim alan, fıkıh alimlerinden oluşmaktadır. Kadılar, şer'i mahkemenin hâkimi olarak padişah adına yargı yetkisini kullanan adalet dağıtıcısı konumundadır. Ancak zamanla tahribatlar, bozulmalar başlayınca, reform ve yenilik hareketleri ihtiyacı doğmuştur. Bu süreç Osmanlı Devleti'nde 17. Yüzyıldan itibaren hızlanmış, III. Selim ve II. Mahmut zamanında yapılmaya çalışılan ıslahatlar ve reform hareketlerinin zemini oluşturulmuş, Sultan Abdülmecid zamanında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile somut anlamda hayata geçirilmiştir. Fermanla eğitimle ilgili bir husustan bahsedilmemiş olsa da Batı tarzı kanunların iktibası ile hak ve özgürlüklere ilişkin vaatlerin uygulayıcıları olarak hukuk eğitimi önem kazanmıştır. Bu nedenle Tanzimat Dönemi'nin ruhuna uygun mahkemeler kurulması ve bu mahkemelere uygun kadı-naibler atama ihtiyacı hasıl olmuştur. Yeni kurulan mahkemeler Nizamiye Mahkemeleri olarak anılmaktadır. Nizamiye Mahkemelerinin kadrolarını oluşturmak amacıyla hem fıkıh eğitimi veren hem de Batı tarzı kanunları yorumlayıp uygulayabilecek nitelikte hukukçular yetiştirmek amacıyla Muallimhane-i-Nüvvab okulları kurulmuştur.

2. Muallimhane-i-Nüvvab Okulları

Muallimhane-i-Nüvvab batılı anlamda hukuk eğitimi verebilmek için açılmış olan, klasik medrese tarzı dışında açılan ilk okul olma özelliği taşımaktadır. 1855 senesinde İstanbul'da kurulmuştur.

1884 senesine kadar bu isimle eğitim vermeye başlayan kurum, 1884 senesinde önce Mekteb-i-Nüvvab adını almış, daha sonra II. Meşrutiyet dönemi ile 1909 senesinde Mekteb-i-Kudat ve nihayetinde 1913 yılında Medresetü'l-Kudat isimleri altında faaliyet göstererek aynı işlevi yerine getirmek üzere çalışmıştır (İpşirli, 2004).

Muallimhane-i-Nüvvab okulları üstlenmiş olduğu misyonla, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan birçok yerde aynı isim çatısı altında faaliyet göstermiştir. 1887'de Saraybosna'da Serijatska Sudocka Skola yani "Şeriat Hakimleri Okulu" açılmış olması bilinen bir örnektir. Ancak 1945 yıllarında ortaya çıkan savaş nedeniyle bu eğitim kurumunun hayatı uzun soluklu olmamıştır. Aynı şekilde Balkan Savaşlarında yaşanan mağlubiyet sonrası

Balkanlarda kalan Müslüman Türklerin dini ve kültürel gereksinimlerinin ikamesi için Bulgar Çarlığı ile yapılan “Bulgar Çarlığı Dahilinde Müslüman Müessesat-ı- Diniye, İdare ve Teşkilat Nizamnamesi” gereği imam-hatip, müftü, kadı ve diğer din görevlilerinin yetiştirilmesi amacıyla Şumnu’da Medresetü’n Nüvvab adıyla bir okul da kurulmuştur (Hayta, 2017).

Mekteb-i-Nüvvab çok kez isim değişikliğine uğramış olsa da asli vazifesi şer’i mahkemelerde görev yapacak kadı ve naibler yetiştirmektir. Kuruluşunda mektep ismiyle anılacak kadar lokal ve küçük bir yapıya sahipken zamanla ihtiyaçlara çözüm mercii haline gelmesi bünyesinde okuttuğu dersler ve mezunların yerleşmiş olduğu kurumlar nedeniyle Medrese ön adına sahip olacak kadar önemli bir noktaya ulaşmış, günümüz sistematüğinde üniversite kıvamına ulaşmıştır.

Osmanlı devletinde fetva makamı olarak bilinen Bab-ı-Fetva, medreselerden mezun olan kadıların, müftülerin ve müderrislerin mesleğe kabul sınavlarının yapıldığı yerdir. Bu yerde yapılan görüşmeler neticesinde liyakatli kadılara sahip olmak gerektiği kanısına varılınca, sadece kadı yetiştirecek bir kuruma ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır (Akiba, 2003). Bu gereksinim aynı zamanda şer’i mahkemeler ile nizamiye mahkemeleri arasındaki görev ayrımını netleştirecek, hatta azınlık mahkemelerinin görevlerini de sona erdirebilmeyi amaç edinecek bir eğitimi hedeflemiştir.

Nizamiye mahkemeleri kurulduğunda bu mahkemeleri idare edebilecek yeterlilikte hâkim ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla akabinde Kavanin ve Nizamat Dershanesi kurulmuştur (Doğangüzel, 2019, s.63). Eğitim bazı memurlar için zorunluluk arz ederken, dışarıdan da öğrenci kabul edilmektedir. Bir yıllık bir eğitim öngörülmektedir. Yıl sonunda Bab-ı-Fetva da yapılacak sınavda şehadet namelerini alabilenler nizamiye mahkemelerinde görev yapmak için yeterliliklerine kavuşmuş olurlardı. Bu aşamada İstanbul’da kadı yetiştirmeye yönelik bir mektep açılmışsa da bu süreçte ihtiyaç sayıda hâkim sağlanamadığından halktan eğitim görmemiş kişilere de kadılık verilmiştir (Yörük, 2008). Ancak kısa süre içerisinde eğitimden yeterli sonuçlar alınamayınca kapanmak zorunda kalmıştır. Yükseköğrenim seviyesinde hukukçu yetiştirme amacı taşıyan ilk kurum İstanbul’da 1874’te kurulan Mekteb-i-Hukuk-ı-Sultani olmuştur. Daha sonra Adliye Nezareti’nin Mekteb-i-Hukuk-ı-Şahane isimli bir başka okulu da açılmıştır (Koyuncu, 2012).

Muallimhane-i-Nüvvab okullarının açılmasına sebep olan etkenler ve okula öğrenci seçimi ile öğrencilere uygulanan ders programları incelendiğinde klasik dönem medrese eğitiminden farklı bir tarzın uygulandığı görülecektir. Sultan Abdülmecid Döneminde şeyhülislamlık vazifesine getirilen Meşrebzade Hafidi Arif Efendi’nin Bab-ı-Fetvada yapmış olduğu çalışmaların bir neticesi olarak yeni nesil mahkemelere yerleştirilecek kadı ve naiblerin fıkıh bilmeleri gerektiği, sadece bilmekle yetinilmeyip bu alanda uzmanlaşmaları gerektiğine yönelik nizamnameler yayınlamıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) İ.DH. 326/21224).

Devlet Arşivleri’nde Muallimhane-i-Nüvvab’a ilişkin ulaşılabilen en eski kayıtlar kuruluşa ilişkin belgelerdir. 24 Şevval 1271 Tarihli Meclis-i-İntihab-ı-Hükkam kararıyla şer’iyye mahkemelerinde çalışan ve çalışacak olanların, kısa sürede liyakatli hale gelmesi için eğitim verilmesi gerektiğine ilişkin görüş dile getirilmiş ve bu eğitimin verileceği yer için de Süleymaniye Camii civarındaki Mekteb-i-Edebiyye binasının uygun bulunduğu, açılacak olan yeni eğitim binasının isminin Mekteb-i-Kuzat olarak verilmesi gerektiği, mektepte ilm-i-fıkıh, ilm-i-ferai ve ilm-i- sakk hususlarında yetkin bir eğitici ile hüsn-ü- hat konusunda iyi bir muallimin kadroda bulunması gerektiği Şeyhülislama bildirilmiştir (Hasekioğlu, 2019). Bu öneriler padişaha iletdikten sonra 16 Ağustos 1855 tarihinde Mektebin kuruluşu bir iradeyle gerçekleşmiştir. Kuruluşla birlikte okula nitelikleri taşıyan öğretmenlerin atanması, yönetimde bulunacak idari personelin belirlenmesi, bu personelin maaşlarına ilişkin tüm hususlar iradede ayrıca belirtilmiştir (Çakılcı, 2013).

Aynı zamanda Devlet Arşivleri'nin internet üzerinden ulaşılabilen kaynaklarında Rumeli vilayetlerinde naibi bulunmayan yerlere yeni açılan Muallimhane-i-Nüvvab mezunlarının maaşların azlığı sebebiyle rağbet etmediği, bu nedenle yeterli sayıda eğiticiye ulaşamadığı, nitekim eski öğreticilerin ve kadıların bu bölgelere gönderilmesinde bir beis olmadığına ilişkin kararlara ulaşmak da mümkündür. Buradan yola çıkarak döneme ilişkin sosyo-kültürel yapıya ilişkin fikir elde edilebilmektedir (BOA, İ.DH.,882-70318).

Başlangıçta eğitim süreleri 3 yıl olarak belirlenmiş olan Nüvvab Okullarında dersler fıkıh, feraiz, sakk ve hüsn-ü-hat ile sınırlıyken 19. yy. sonlarında eksiklikler tespit edilerek gerekli dersler okutulmaya başlanmıştır. Arşiv kayıtlarında müdürlere ilişkin görevlendirme yazıları ve öğretmenlerin atanmalarına ilişkin Şeyhülislam kanaatleri de bulunmaktadır.

Bu dönemde kadı ve naiblerin vazifelerine başlamasına müteakip Nizamiye Mahkemeleri ve Şer'i Mahkemelerde görevli hakimlerin görev, yetki sınırlarını belirleyen "Kudât ve Nüvvâbın Suret-i Hareket ve Rüsûmâtına Dâir bâ İrâde-i Seniyye Karargîr Olan Usûlü Şâmil Tenbihât" isimli kaide yayınlanmıştır. Alana ilişkin yasal düzenlemelerin fitili bu düzenlemeyle ateşlenmiştir. Bunun yanı sıra kadıların ve naiblerin özlük, atama işleriyle hemhal olması hedeflenerek Meşihat Makamı bünyesinde Meclis-i-İntihab-ı-Hükkamı-ş-Şer oluşturulmuştur. Bu makam kadı ve naibleri denetim mekanizması olarak vazife görmüştür (Yurdakul, 2019). Meşihat Makamının böyle bir girişimde bulunması idarenin kadılık teşkilatında meydana getirilecek olan değişimin, eğitim temelli olması sonucunu düşündürmektedir. 1873 yılında yayımlanan "Hükkam-ı Şer'iyye Nizamnamesi" ile Muallimhane-i-Nüvvab'ın önemi artırılarak mahkemelerde memuriyet kadrosu isteyenler için bu okula devam edilip başarıyla bitirilmesi talep edilmektedir.

1879 senesinde Nizamiye Mahkemeleri için çalışacak kadı ve memur kadrolarının yetişmesi için Hukuk Mektebi ihdas edilmiştir. Nüvvab okulları ise şer'i mahkemelerde görev yapacak kadıların eğitim üzere kurulmuştur (Furat, 2012). Bu kurumun ihdası değişme eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilecekken, Muallimhane-i-Nüvvab okulları açılışından kapanış tarihi olan 1924 yılına kadar var olan sistemi düzeltme amacı taşıyan bir çaba olarak değerlendirilmektedir (Atay, 1983).

1908 senesinde Balkan Savaşları sonucunda bağımsızlığını kazanan Bulgaristan Krallığı ile Osmanlı Devleti'nin kabul ettikleri İstanbul Protokolünde bulunan madde gereğince Krallık, Başmüftü ve müftüleri Müslüman okullarının açılması, idaresi, teftiş edilmesi konusunda yetkili mercii olarak kabul etmiş ve Medresetü'n Nüvvab'ın kurulmasına sebep olacak kapıyı aralamıştır. Bulgaristan'da kurulan Muallimhane-i-Nüvvab'ın amaçlarından birisi de kaynağında belirtildiği şekliyle 1. Dünya Savaşı sonrasında onaylanan "Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı-Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi"nde yazılı bulunan "Bulgaristan müftü vekillerine menşe olmak üzere" ibaresidir (Furat, 2012).

Bulgaristan'da kurulan bu okulun gayesi aynı zamanda bölgede yaşayan Müslüman Türklerin acil ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek öğretmenler yetiştirmektir. Şu an halen ilk Muallimhane-i-Nüvvab binasında ve ayrıca iki başka binada verilen eğitimlerle bölge için gerekli olan öğretmen ve müftü ile din adamlarının ikamesi sağlanmaktadır. Bölge Türkleri bu kurumları Müslüman kimliklerini koruma simgesi haline getirmiş olduklarından dolayı, okulların açılırken koydukları öncelikli hedeflerden uzaklaşmış olsa da halen varlıklarını devam ettirmektedirler.

Nüvvab okullarına ilişkin 1874 tarihli Talimatname incelendiğinde ilk maddede;

"...muallimhaneye kayd olmak isteyenler mümkün olduğu halde şerh-i- akayidden yukarı ders görmüş talebeden olması ve Dürer'den imtihan olunması mukarrer bulunduğundan mecalis-i- intihabda bunların tedris etmiş oldukları fününun her birinden

bahisle münasib üçer sual iras olunarak her suale cevap kâfi ita eyledikleri ve mesail-i fıkhiyeye intisabları ve ifade-i-meram edebilecek mertebe yazı yazmaya muktedir oldukları tebeyyun eylediği halde muallimhaneye..." şeklinde belirtilmekle giriş sınavının ön koşul olarak belirtildiği görülecektir. Alım için öngörülen kriterler her dönemde güncellenmiş olsa da asıl amacın medrese eğitimi almış olanların okullara kayıt yaptırabilmesi olduğu görmek mümkündür. Ancak medrese eğitiminden farklı olarak icazet alma yönteminin terk edilerek diploma ile mezuniyet sisteminin getirilmesi ile ders takiplerinde kitaplardan vazgeçilip konular üzerine ders işlenmeye başlanması eğitim yönteminin değiştiğine açık delillerdir (Akiba, 2003).

Mekteb-i-Nüvvablar özelinde Saraybosna'da kurulan Mekteb-i-Nüvvab da resmiyette bir bağlılığı bulunmasa da de facto olarak bölgenin eğitim nezaretinin gözetimine tabiidir. Nizamnameye bakıldığında 'şariat hakimleri okullarının' yerel idare gözetiminde olduğu anlaşılma ile birlikte, harcama ve işleri hükümet bütçesinden karşılanmaktadır. Müslümanlara ait olan eğitim kurumları normal şartlarda Maarif Meclisi uhdesinde bulunmaktayken Mekteb-i-Nüvvablar Ulema Meclisi'ne bağlı bulunmaktadır (Furat, 2012). Saraybosna Mekteb-i-Nüvvabı özelinde dini güç ile yerel güç dengesi gözetildiğinde okula kabul edileceklerden, "Rüşdiye okullarında 4 yıllık eğitim gördüğüne veya en azından dört yıllık gimnazyum eğitimi aldığına ve bunlar dışında en azından iki yıllık medrese eğitimi gördüğüne dair belge getirme" başvuru şartı olarak talep edilmiş olması hem Reisu'l Ulema makamının denetimini hem de yerel otoriteye tanımlanmış eğitim merkezlerinin isimlerinin kabul edilmiş olması sebebiyle karma özellikler taşımaktadır.

Bulgaristan'da kurulan Şumnu Medresetü'n Nüvvab Baş müftülük makamı denetiminde olsa da mali ve idari cihetten Bulgaristan Krallığı'nın Hariciye ve Mezahib Nezareti'nin onayına bağlıdır.

Muallimhane-i-Nüvvab olarak literatüre dahil olan bu okulların üç farklı türde alt başlığını oluşturarak örneklendirmek mümkün olacaktır. İstanbul temelli kurulan Muallimhane-i-Nüvvab çeşitli zamanlarda nizamnamelerde yapılan değişikliklerle Mekteb-i-Nüvvab, Medresetü-l Kudat veya Kuzat olarak anılmıştır.

Islahat Fermanıyla batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak idarenin gözetimi ve denetimi altında, Bab-ı Meşihat'e bağlı olarak kurulmuş olması, kamusal taleplerin uygulama alanı bulduğu bir yapıya sahip olduğuna delildir. Ders programı, mezuniyet şartları, mezunların yerleştikleri kurumlar incelendiğinde planlara uygun hareket edildiği ancak karşılaşılan sıkıntılar özelinde güncellemeler yapıldığı görülmektedir.

2.1. Yasal Mevzuat

Bu aşamada Muallimhane-i-Nüvvab ile ilgili doğrudan yahut dolaylı suretle oluşuma katkı veren yasal metinlere de yer vermek gerekmektedir.

- a) 1838 Tarihli Tarik-i- İlmiyeye Dair Ceza Kanunnamesi
- b) H.1271 (1855) Tarihli Tevcihat-ı-Menasıb-ı Kuzat ve Nüvvab Nizamnameleri
- c) 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi
- d) 1868 Mecelle'nin kabulü
- e) 1871 Yılı Naip Atama ve Görevlendirme usul kaideleri
- f) 1873 Tarihli Hükkam-ı-Şer'iyye Nizamnamesi

a) Tarik-i-İlmiyye Dair Ceza Kanunnamesi

Kanunname, Tanzimat Dönemine ilişkin nasıl sıkıntılar yaşandığının ve halkın nelerden şikayetçi olduğunun, aynı zamanda bir düzene kavuşabilmek için kamusal gücü elinde tutanların nelere dikkat etmesi gerektiğini gösteren bir özeleştirici şeklinde tanzim edilmiştir. Kanunnamenin varlığı araştırmacıların çoğunun nazarından kaçmış olsa da giriş kısmının döneme ışık tutan, sıkıntıları ortaya koyan ve tedaviyi belirleyen bir dille ifade edilmiş olması nedeniyle önemlidir.

Giriş kısmı "...umur-ı diniyenin merci-i-aslisi ve kaffe-i-mesalih-i-saltanat-ı-saniyenin menba-i-hakikisi, şer'iat-ı-mutahharaye imtisalden ibaret olduğuna ve el-haletü hazihi hizmet şer'iatda bulunan zevatın...hasbe'l beşeriyye içlerinde bazı cünha vukuu muhtemel ve lasiyema-Müvvab takımının ekserisi meçhülül-ahval kimseler olarak uygunsuz harekâtı derkar bulunduğuna binaen o makule harekât-ı-namaraziyyeye cesaret edenlerin hakkında ve gayrilere terbiye ve tenbih olmak üzere ol babda..." şeklinde belirtilmiştir.

İzah edilmesi gerekirse metin "Din işlerinin ve tüm saltanat işlerinin asli yeri, gerçek kaynağı şeriatın kurallarıdır. Şeri 'at hizmetlerinde an itibariyle görev yapan çalışanlardan insanlık hali olarak suçluların bulunması mümkündür. Nüvvab kısmının çoğunluğu hakkında bilgi olmamakla birlikte olumsuz davranışlarda bulunanlardan haberdar olduğu, bu durumlarda suç işleyenlerin tespiti halinde diğerlerine örnek ve uyarma amacıyla cezalarının verileceği" bilgilerine dairdir.

Dönem hakkında anlaşılan, yargı görevi yapan çalışanların rüşvetle anıldığı, edebe ahlaka muğayir hal ve hareketlerin arttığı, ehliyet ve liyakatin uygulanmadığı, mesleğe girişte iltimas uygulandığı, arpalık uygulamalarının yaygınlaştığı, tutum ve davranışlarının olumlu olmadığı, halktan alınması gereken miktardan daha çok bedel talep edildiği, kamu gücünün eteği altında şahsi menfaatlere öncelik verildiği anlaşılmaktadır (Çadircı, 1981, s.148-161).

b) Tevcihat-ı-Menasıb-ı Kuzat ve Nüvvab Nizamnameleri 1855

Söz konusu nizamname ile naipliğin daha aktif hale geldiği, kadılık kurumunun daha itibari bir teşkilat haline gelmiş olduğu görülmüştür. Atama ve yerleştirme nizamnamesi olduğu açıktır. Ahmed Lütfi Efendi bu nizamnameyi düstur olarak tanımlamaktadır (Aktepe, 1984). Bu nedenle kanun hükmünde olduğu anlamına ulaşılabilir. Dönemin kadılarının bakmış oldukları özellikle arazi, miras, toprak davalarında vermiş oldukları kararlarda dikkat edildiğinde bakılandan daha fazla bir ölçü nisabı miktarı belirtildiği ve bunun karşılığında daha çok rüsm ve harç kazanma yolunu seçtikleri görülecektir. Bunun en çok yaşandığı yerlerin ise kadılarca kazalarda görevlendirilen naiblerin bakmış olduğu yerler olduğu tespit edilmiştir. Durumun sebebi olarak mansub ve maişet mutasarrıflarının atamada yetkili olması, naiblerin kim tarafından atandığının bilinmemesinin onlara bir rahatlık kazandırdığı, bilinmemenin verdiği rahatlıkla merkezden kopuk bir kuvveti kullanmanın özgürlüğü içinde hareket ediyor olmaları değerlendirilmiştir.

Çözüm önerisi olarak atamaların merkezileşmesi, kadıların bu aşamadan çıkarılması, atama ve tayin yazısı olarak tanımlanabilecek müraselelerin bu vakitten sonra Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğince verileceği belirtilmek suretiyle karara bağlanmıştır. Buradan çıkarılacak sonuç; İlmiyye Ceza Kanunnamesinin içinde de geçen bu hususların aslında yeterince üzerinde durulmadığı bu nedenle yeni bir düzenlemeye muhtaç kalındığıdır (Beyazıt, 2010).

Nüvvab Hakkındaki Nizamnameye uygun olarak ülke topraklar beş bölgeye ayrılmıştır.

- Birinci bölge, vilayet merkezleri ile buna eşdeğer kent merkezlerinden
- İkinci bölge, Kaymakamlık bulunan kazalar ile buna eşdeğer kazalardan

- Üçüncü bölge, İkinci bölgeye yakın büyüklükte ile merkezden uzak yerdeki kaymakamlıkların bulunduğu kazalar
- Dördüncü bölge ve Beşinci bölge ise kalan yerleri ifade etmek üzere sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırmaya temel olmak üzere ilmiye sınıfı 5 sınıfta derecelendirilmiştir.

- 1.Sınıf; Mevali ve Kibar-1- Müderrisin derecesi
- 2.Sınıf; Mevali Devriyye, Müderrisun, Eşraf-1-Kuzat derecesi
- 3.Sınıf; 2.Sınıfa dahil olamayan Eşraf-1-Kuzat ehli ve önceden kadılık yapmayan imtihan ile atanan müderrisun ve mevalilerden oluşur.
- 4.Sınıf; İlk üç sınıfa girmeyenlerin oluşturduğu gruptur
- 5.Sınıf; Yazılı ve sözlü sınavlardan geçirilmek suretiyle mesleğe girenlerin oluşturduğu sınıftır.

Devletin bu nizamname ile sağlamaya çalıştığı temel amaç adliye teşkilatında baş gösteren sorunların mesullerini, kazanılmış haklarına hanel getirmeden tedib etmektir (Akiba, 2003). Ancak bu çaba 1909 senesine kadar sürebilmiştir. Yapılan görüşmelerde ve ulaşılan şikâyet dilekçelerinin incelenmesinde varılan sonuç; kadı ve naiblerin atanmasında, ölümleri halinde ikamesinde izlenecek yolda, muvakkıt denilen görevlinin mansıb mutasarrıf görevlendirmesi beklenirken, ikili ilişkilerle ve kanaat kullanımlarıyla atamaların yapıldığının tespiti olmuştur. Ehliyet ve liyakate sahip kadı ve naiblerin sayısının artması gerekirken, uzun yıllar sonunda tam tersi bir etki yarattığı görülünce Tevcihat-1- Menasib-i-Kaza Nizamnamesi ilan edilmiştir.

Kazalara atanabilme zamanı olarak da adlandırabileceğimiz tevkit süresi ve sıralamayı etkin şekilde kullanabilmek, bu nizamnamenin temel amacı olmuştur. Bazı bölgelerde kadılık süresinin yüz yirmi aya yaklaşıyor olması bölgedeki şikâyet sayılarını arttırdığını göstermiştir (Takvim-i-Vakayi 1271, Defa'a-521). Atamalarda önemli konumda bulunan mansıb mutasarrıflar ve muvakkıtların ek süre ile görevlerine devam etme geleneklerine son verilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle tüm uzatma işlemleri Meşihata bilgi verilerek, şeyhülislamın onayı alınarak ve med tezkiresiyle yeniden Meşihat dairesince imzalandıktan sonra mühürlenerek şahsın kendisine iade edilmesi yöntemine geçilmiştir. Yani bu husus kamu gücünün takibi ve ihtiyarına bırakılmıştır. İlmiye sınıfındaki yığılma sayı anlamında o kadar fazladır ki Nizamnamede Seyfiye ve Kalemiye sınıfından kadılığa geçişe izin verilmeyeceği ayrıca belirtilmiştir. İlmiye sınıfındaki yığılmanın önüne geçmenin ve var olan yığın azaltılmasının bir yöntemi olarak atama isteyen naip ve kadı adaylarının Nüvvab okullarına yönlendirilmesi amaçlanmıştır.

c) 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi

Osmanlıda 19.yüzyıla özel olmak üzere nahiyeleri, kaza kadılarının atamış olduğu naibler, onlar adına yönetirlerdi. Nahiye oluşumu ilk kez Sultan Abdülmecid döneminde uygulanmaya başlanmış bir yerel yönetim organı olarak değerlendirilebilir. Tanzimat Fermanıyla birlikte yönetimde başlayan yenilikçi yaklaşım 1864 Vilayet Nizamnamesi ile kendini bulmuştur (Boztepe, 2022). Osmanlıda belediye kurma yolunda atılan adımlarla birlikte kentte güvenlik, yargı, hizmet sektörlerinde amir konumunda bulunan kadının yetkilerinin mahkeme yargılamasıyla sınırlandırılması, İhtisap Nazırlığı ve eyaletlerde İhtisap Müdürlüğü kurulmasıyla birlikte vergi alma gibi görevlerin de devredilmesi, bilahare Evkaf Bakanlığının kurulması suretiyle kadı ve naiblerin yalnızca yargısal faaliyetlerle sorumlu oldukları bir ortam oluşturulmuştur. Yani kaza kadıları hem adli yargı hem idari yargı hem de belediye başkanı veya yerel idarenin başı konumundayken bu düzenlemeyle etki alanı

yargısal faaliyetlerle sınırlandırılmıştır (Boztepe, 2022). Bu nizamnameyi destekleyici olarak 1871 yılında çıkarılan İdare-i-Umumiye-i-Vilayet Nizamnamesi de Nizamiye Mahkemelerinin kuruluşu ve yargı örgütündeki değişiklikleri temel alan örneğin Hükkam-ı-Şer'iyye memurlarını kaldırıp, Merkez Naiblerin görevlendirilmelerini konu alan düzenlemeler yapılmıştır (Gençoğlu, 2011).

Tüm bu nizamnameler dönem içerisinde kadıların ve naiblerin atanmasında yaşanan sıkıntılarının idari teşkilatlanma yolunda süreklilik arz edecek şekilde sorunlar çıkarmaya devam ettiğine, Devletin bu sorunlarla mücadele yöntemi olarak sadece yargısal faaliyetlerle uğraşacak bir nesil oluşturma amacında olduğuna bu nedenle Muallimhane-i-Nüvvab okullarının öğrenci kabullerini gerçekleştirerek eğitim hayatına başlamasını kolaylaştırıcı tedbirler almaya devam ettiğini göstermektedir.

d) Mecellenin Kabulü

Mecelle, Ahmed Cevdet Paşanın büyük emekleriyle oluşturduğu bir grup heyetin yüksek fedakarlıkla ve cesaretle oluşturdukları ortak bir metin olarak kanunlaştırma hareketlerimizin önemli simgelerindedir. O kadar tesir etmiştir ki Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiği tarihten sonra bile Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türk Kanunu Medenisinin kabul edildiği tarih olan 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Aynı şekilde Kuzey Yemen'de 1918 yılına kadar, Arnavutluk'ta 1928 yılına kadar, Lübnan'da 1932 yılına kadar, Suriye'de 1949 yılına kadar, Irak'ta 1951'e kadar, Kıbrıs'ta 1946 yılına kadar, Ürdün'de 1976 yılına kadar, Güney Yemen'de 1976 yılına kadar, Filistin'de ise 1984 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ürdün ve Kuveyt'te ise yasal metinlerinin temelini oluşturmaktadır (Ekinci, 2019).

Muallimhane-i-Nüvvab okullarının ismi değişmiş olsa da gerek Nüvvab okullarında gerekse Kuzat okullarında okutulan dersler arasında daima bulunan ve mezuniyet sınavında özellikle sorulan bir soru olması hasebiyle de önemlidir.

e) 1871 Tarihli Vilayet Nizamnamesi

Söz konusu düzenleme, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesine ek olarak Naiblerin atanmasına ilişkin maddeler içermektedir. Belediye ve nahiye gibi yeni merkezi idare yönetim organlarının ihdas edilmiş olmasının bu yerlerde hem adli hem idari yargı hem de yönetsel güç sahibi olan kadı ve naiblerin atanmalarını düzenleyen ek maddeler içermesi nedeniyle 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinin bir cüzü olarak düşünülebilir.

f) 1873 Tarihli Hükâm-ı Şer'iyye Nizamnamesi

Bu nizamname, Muallimhane-i-Nüvvab okullarının resmi anlamda ilk kez kıymet gördüğü metin olarak düşünülebilir. Söz konusu nizamname ile şer'i memurluk kadrosuna ve naiblik konumuna atanmak isteyenlerin Muallimhâne-i Nüvvâb'a devam etmeleri şart kılınmıştır (Düstür Tertib-i Sâni II, 5, s. 352).

2.2. Nüvvab Okulları Ders Programları

2.2.1. Muallimhane-i-Nüvvab Ders Programı

Muallimhane-i-Nüvvab 1855 yılında kurulduğunda ders programındaki ders sayısı oldukça az ve kapsamı dar denecek kadar yüzeyseldir. Kuruluş aşamasında kadro belirlenirken Bab-ı-Fetvadan bir fıkıh hocasının muallimhaneye müdür olarak atanması, bir feraiz ve bir de fenn-i-sakk da yetkin hocaların müdür yardımcısı olarak atanmasının talep edilmiş olması, okulda verilecek eğitimin temeli hakkında bilgi vericidir (Çakılcı, 2013).

Eğitim süresi 3 sene olarak belirlenmiş olan okulun ders programında, fıkıh, feraiz, sakk-ı-şer'i, hüsn-ü-hat haricinde ders bulunmazken yıllar içinde gösterilen gelişimle farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Bunu liste halinde vermek gerekirse;

1874 senesinde okutulan dersler;

Dürer, Mülteka (Muamelat), Ahkam-ı-Adliye Mecelleleri, Feraiz ve Fenn-i- Sakk

1884 senesinde okutulan dersler;

İlm-i-Fıkıh, Mecelle, Feraiz, Fenn-i-Sakk, Fenn-i-İnşa, İmla, Hüsn-ü-Hatt, İlm-i-Hesap

1908 senesinde okutulan dersler;

Dürer, Mecelle, Feraiz, Sakk-ı-Şer', İnşa, İmla, Hüsn-ü-Hat, Tanzim-i-İlamat-ı-Hukukiyye, Usul-ü-Muhakemat-ı-Hukukiyye ve Teşkilat-ı-Mehakim, Usul-ü- Muhakemat-ı-Hukukiyye, Arazi Kanunname-i-Hümayunu, Ticaret-i- Bahriyye, Ticaret-i-Ber'iyye, İcra Kanunname-i-Hümayunu, Hukuk-u-Düvel

1914 Senesinde okutulan dersler;

Dürer, Mecelle, Feraiz, Sakk-ı-Şer, Hüsn-ü-Hatt-ı-Talik, Tanzim-i-İlamat-ı-Hukukiyye, Tanzim-i-İlamat-ı-Cezaiyye, Usul-ü-Muhakemat-ı-Hukukiyye, Usul-ü-Muhakemat-ı-Cezaiyye ve Sulh, Arazi Kanunu, Ticaret-i-Bahriyye Kanunu, Ticaret-i-Ber'iyye Kanunu, İcra Kanunu, Hukuk-u-Düvel, Tatbikat-ı-Şer'iyye, Tatbikat-ı- Hukukiyye ve Cezaiyye ve Ticariyye, Defter-i-Kassam, Ahkam ve Nizamat-ı-Evkaf, Ceza Kanunu, Medhal-i-İlm-i-Hukuk, Hukuk-u-İdare, İktisad, Kitabet-i-Resmiyye

Görüleceği üzere Nüvvab okulunun açılışı, bağlı olduğu Nizamname ile müsemma olmakta ve ders sayısı atama listesi belirtilen kadroyla sınırlanmıştır. Ancak yıllar içerisinde kanun iktibasları ve Mecellenin hukuk alemimize girmesiyle yeni konular da derslerde kendine yer bulmuşlardır. 1885 senesinde okulun isminin Mekteb-i-Nüvvab olarak değiştirilmesi ile müfredata yeni dersler eklenmiştir. Talebe sayısı elli iken doksana, eğitim süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Listede görülen ilk dönem derslerine eklenen yeni konular bulunmaktadır. Listede bulunmamasına rağmen birinci sınıfa Muhammed es-Secavendi'nin el Feraizü's Siraciyye isimli kitabı, ikinci sınıftan sona kadar Salih Efendi Ceridesi okutulması kararlaştırılmıştır (Yıldız & Esengün Hasekioğlu, 2019).

Bu uygulamaların, ehliyet liyakate ilişkin önlemler olarak düşünüldüğü değerlendirilebilir. Çünkü ilmiye sınıfına mensup bireylerin çocuklarının yüksek eğitim verilen kurumlara sınavsız girdikleri yönünde halkın bir algısı vardı. Ragıp Efendi Kudat Medresesini kazanmış bir şahsiyet olarak yaşanan dönemi hatıratında şu şekilde bahsetmiştir;

“Hükkâm ve kadılar İstanbul'da ârâm-sâz-ı sefâhât olduklarından (sefâhât içinde oturduklarından), mahall-i kazâlarına vekil göndermek üsûlünü i'tiyâd etmişler ve bu yüzden kadılara nâib nâmı verilmiş ve adliyenin ıslahı için açılan mektebin ismi de Mekteb-i Nüvvâb tesmiye edilmişti. Bu mektebe zâdegân iltimâs edilir, ashâb-ı zekâ medrese köşelerinde kalırdı.” (Ragıp Bey, 1996).

Anlaşılan o ki günümüzde yaşanan eğitimle alakalı sıkıntılar yüzyıllar öncesinde de yaşanmaktaydı.

Muallimhane-i-Nüvvab'ın isminin Mekteb-i-Kudat'a dönüşmüş olmasıyla birlikte girişin sınavla gerçekleşmesi, eğitimin ücretsiz olması, tahsilini tamamlayanların şer'i mahkemelerde ve memuriyetlerde istihdam edilmeleriyle birlikte Mekteb-i-Hukuk mezunlarıyla eşdeğer bulunduğu belirtilmiştir. Ancak buna ilişkin savunan görüş sadece okulun müdüriyetiyle sınırlı kalmıştır. Adliye nezareti konuyla alakalı olarak Mekteb-i-Kudat ile Mekteb-i-Hukuk okullarında okutulan derslerin birbirleriyle nitelik anlamında aynı olmadığı, mezunlarda ticaret ve ceza konularında nitelikli olma şartı aradığını belirtmiştir. Ancak Mekteb-i-Hukuk'un aynı zamanda dava vekilliği konusunda bir ayrıcalığı da bulunmaktaydı (Yıldız & Esengün Hasekioğlu, 2019).

2.2.2. Saraybosna Nüvvab Mektebi Ders Programı

Saraybosna Nüvvab Okulu'nda okutulan derslerin programının yıllara göre dağılımı şu şekildedir;

1887 senesi ders programı; Akaid, Şer'i Hukuk, Feraiz, Arazi Hukuku, Avrupa Hukuku, Usul-ü-Fıkıh, Şer'i Muhakeme Hukuku, Sakk, Hitabet, Yazı, Mantık, Arapça, Boşnakça, Matematik, Coğrafya ve Tarih

1916 senesi ders programı; Akaid, Fıkıh, Arazi, Feraiz, Usul-ü-Fıkıh, Hukuk-u-Düvel, Medeni Hukuk, İdari Hukuk, Ceza Hukuku, Sakk, Mantık, Arapça, Edebiyat, Belagat, Türkçe, İslam Tarihi, Coğrafya, Tarih, Fizik, Fen, Sırpça

1930 Senesi ders programı; Akaid, Şer'i Hukuk, Miras Hukuku, Şeriat Hukuku, Vakıflar Hukuku, Hukuk-u-Düvel, Medeni Hukuk, Ceza Hukuku, Mecelle, Şer'i Hukukun Kaynakları, Hadis, Tefsir, Arap Dili, Sırpça, Türkçe, İslam Kültürü, Matematik, Coğrafya, Tarih, Fizik, Fen, Psikoloji, Mantık, Temizlik (Ajvazi, 2018).

Bosna Nüvvab Okuluna 50 yıllık süre içerisinde 461 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Kaydolan öğrencilerden üç tanesinin özel katılım belgesinin bulunduğu, 88 öğrencinin eğitimlerini yarıda bıraktığı, 370 öğrencinin eğitimlerini tamamlayarak çeşitli birimlerde görev aldıkları görülmektedir. Bazıları şer'i mahkemelerde kadı, naip olarak görev alsa da bir kısmı felsefe, bir kısmı ilahiyat, din bilimi üzerine çalışmışlardır (Ajvazi, 2018).

2.2.3. Bulgaristan Şumnu Nüvvab Ders Programı

Bulgaristan Nüvvab Okulu ders programını iki aşamada düşünmek gerekir, okul kendi içinde hem yüksekokul hem üniversite niteliği taşımaktadır. Bu nedenle âli-tali ayrımı yapılmıştır. Âli kısımda ders görenlerin tâli kısımda ders görenlerden en önemli farkı müftü olarak atanabilmeleridir. Bulgaristan Şumnu Nüvvab Okulu ders programı ise şu şekildedir,

Tali Kısım; Kur'an-ı-Kerim, Fıkıh, Arap Dili ve Edebiyatı, Farsça Dil ve Edebiyatı, Türkçe, Bulgarca, Coğrafya, İslam Tarihi, Matematik, Fen Bilimleri, Kimya, Mantık, Ahlak, Kelam, Hüsn-ü-Hat, Resim

Ali Kısım; Fıkıh, Mecelle, Sakk, Feraiz, Medhal-i-İlm-i-Hukuk, Fıkıh Usulü, Bulgar Kanunları, Usul-ü-Muhakemat-ı-Şer'iyye, İktisad, Ahkam-ı-Evkaf, Devletler Hukuku, İdare Hukuku

Dersler hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, Muallimhane-i-Nüvvab okulları kuruluş amaçları olan liyakatli kadı ve naip yetiştirme misyonlarını yerine getirmek üzere temel fıkıh bilgileri, fıkıh ilminin bir alt dalı olarak hukuku özetleyen muamelat bilgileri ve şer'i hukuk eğitimleri her üç örnekte de kendini göstermektedir. İlerleyen yıllarda tabii bilimler ve okulların açıldığı bölgeye ait kültürel, milli değerlere ilişkin dersler de müfredata dahil edilmiştir. Örneğin Bosna'da açılan Nüvvab okulunda Boşnakça ve Sırp-Hırvat dili öğretilmiştir. Aynı zamanda dini hassasiyetlerin pekişmesi adına İslam Tarihi ve İslam Kültür Tarihi gibi derslere de yer verilmiştir.

Bulgaristan Şumnu Nüvvab Okulu'nun bir özelliği daha vardır. Diğer okullar Osmanlı Devleti'nin merkezi karar alma sürecinin bir ürünüdür. Şumnu Nüvvab Okulu ise bölge halkının 1.Dünya Savaşı sonrasında kazanmış olduğu haklar neticesinde müftü ve müftü yardımcısı seçimlerinde oy kullanarak, doğrudan etki ettikleri ve geleceklerini kendilerinin tayin etmelerine sebep olmaları hasebiyle ayrıca bir öneme sahip olmuştur.

Bu noktada Bulgaristan Nüvvab Mektebi'nin sosyolojik değeri üzerinde biraz daha durmak uygun olacaktır. Balkan Savaşları sonrası mağlubiyet yaşayan Osmanlı Devleti'nin Müslüman Türklerden oluşan büyük bir kısmı Bulgaristan topraklarında yaşamaya devam

etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte yaşadıkları badireler, tehcir, asimilasyon politikaları ve bezdirmelere karşı kimliklerini muhafaza edebilmek için Nüvvab okullarını bir vatan misali sahiplenmiş ve ayakta kalabilmesi için bilfiil çalışmışlardır. Bu okuldan mezun olanlar Bulgaristan'da Başmüftü, müftü, müftü vekillikleri görevlerini üstlenmişlerdir. Bu isimler daha sonra Türkiye'ye gelerek ilim irfan yuvalarında çalışıp emek vermişlerdir. Bu isimlere örnek olarak Vidinli Hasip Safveti, Tırnovalı Osman Nuri Balkan ve Ahmed Hasan Davudoğlu gösterilebilir (Ahmed, 2019).

15 Eylül 1895 tarihinde Bulgaristan Prensi'nin 33 maddelik "Müslüman İdare-i Ruhaniyyelerine Dair Talimatname" ismindeki talimatnamesi Müslüman-Türklerin haklarını koruma altına alan bir nitelik arz etmekteydi. 1909 senesinde Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Devleti'ni tanıma kararı sonrasında ek protokol imzalanmak suretiyle Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türklerin hakları yeniden belirlenmiş ve Sofya'da Baş müftülük kurularak Meşihat Makamına bağlanmasına, Baş müftülüğün Bulgar Mezhep Bakanlığıyla iş birliği kurulmasına aracılık etmesine karar verilmiştir. Ancak Balkan Savaşları sonrasında 23 Mayıs 1919 tarihinde sözleşme yenilenerek "Bulgar Çarlığı Dahilinde Müslüman Müessesat-ı Diniyye, İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi" ismiyle kabul edilmiştir. Bu nizamname aslında Nüvvab okulunun yasal zeminini oluşturmaktadır (Hayta, 2017).

Şumnu Nüvvab Okulu ancak 1922-1923 eğitim yılında açılabilmiştir. Ders programına bakıldığında okulun âli ve tali olmak üzere iki bölümden oluştuğu görülecektir. Kadı ve nâib olabilmek için âli bölümden mezun olmak şarttır. Tali bölümde eğitim alabilmek için Rüştüye bitirmek şartken, Âli bölümde okuyabilmek yüksek okul seviyesi sayıldığı için öncelikle tâli bölüm mezunu olmak gerekir. Kısaca ders veren hocalardan da bahsetmek gerekirse;

Emrullah Efendi 1922-1941 seneleri arasında Arapça, Mantık, Felsefe, Kelam derslerine girerken,

Yusuf Ziyaeddin Ezheri 1922-1947 yılları arasında Kelam, Hadis, Tefsir, Mecelle gibi derslere girmektedir,

Mustafa Hayri Coşkun ise 1922-1937 yılları arasında Farsça, Fıkıh, Feraiz, Sakk gibi temel dersleri okutmuştur (Mehmedov, 2018).

Bulgaristan Türk Azınlığı Konferansınının 28 Aralık 1944 senesinde aldığı karar üzere Medresetü'n Nüvvab'ı Bulgar liseleri ayar ve konumunda bir Türk lisesine çevrilerek sisteme entegre etmek istemiş, bunun üzerine Nüvvab Reform Komisyonu oluşturulmuştur. Zaman içerisinde ders dilinin Bulgarca olması talebi, güncel ders konularının işlenmesinin zorunlu tutulması gibi zorlamalarla Nüvvab Mektebi klasik anlamda bildiğimiz amacına hizmet etme vasfını kaybetmiş ve kapanmıştır.

Muallimhane-i-Nüvvab, zaman içerisinde isim değişikliklerine uğramakla birlikte son aşamada Medresetü'l Kudat olarak anılmaya başlanmıştır. Bu değişiklik Kudat Nizamnamesi ile bilinir hale gelmiştir. Bu dönem Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edildiği döneme denk gelmektedir. Bu nizamnameye göre Kudat müdürü doğrudan padişah tarafından atanmaktadır. Mekteb-i-Nüvvab mezunu olan Ahmed Muhtar Efendi, Medresetü'l Kudat'ın bir yıllık tarihinin ilk ve son müdürü olarak bilinmektedir ve 22 Aralık 1909 tarihinde padişah kararıyla atanmıştır (Uzunçarşılı, 2014).

Kudat Nizamnamesi incelendiğinde okul kadrosunda bulunan müdür haricindeki görevlilerin görev tanımları da burada ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Kısaca bahsetmek gerekirse; kadroya alınacak memurları seçmekle yetkili ve görevli birimin memurun-i-intihab encümeni olduğu, bu encümenin seçmiş olduğu kadroların atama ve yer değiştirme faaliyetlerini Bab-ı-Meşihatın gerçekleştireceği bildirilmiştir. Kudat Mektebine giriş sınavları da bu dönemde zorlaştırılmıştır. Muallimhane-i-Nüvvaba dahil edebilmek için talebe

aranırken, Kudat Mektebine girmek için Anadolu'dan dahi talebelerin talepte bulunmaları karşısında, giriş sınavı getirilmiş ve sınavda Sarf, Nahiv, Vaaz, Mantık, Kelam, Fıkıh, İnşa ve Hatt konuları sorulmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi eğitim süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmışken Kudat Mektebi'nde süre beş yıla çıkarılmıştır. Ancak bir müddet sonra süre yeniden dört yıl olarak belirlenmiştir. Başvuruların çok fazla olması sebebiyle alınacak öğrenci sayısı da kırk kişiyi geçmemek üzere belirlenmiştir (BOA. ŞD.HU No 225/13/ 3).

İstanbul merkezli Nüvvab okulu olan Medresetü'l Kudat ise İstanbul'un işgali süresince açık kalmış bazı dönemlerde ara vermiş olsa da son mezunlarını 1923 senesinde verdiği hatıra kitaplarında ve biyografilerde geçmektedir. 3 Kasım 1924'te ilan edilen Tevhid-i-Tedrisat ile eğitimin tek bir Bakanlık çatısı altında birleştirildiği göz önüne alındığında Makam-ı Meşihat'e bağlı eğitim veren okul Maarif Vekaletine bağlanmıştır. Sonrasında hakkında herhangi bir kapatılma talimatı olmaksızın eğitimine son verdiği söylenebilecektir.

3. SONUÇ

Muallimhane-i-Nüvvab okulları Osmanlı Devleti'nde yenilenmenin, reform çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 1855 senesinde bu isimle açılmış, uzun bir süre bu isimle devam etmiş, daha sonra 1884 yılında Mekteb-i-Nüvvab, 1909 senesinde Mekteb-i-Kudat ve son olarak 1913 senesinde Medresetü'l Kudat olarak eğitim vermiştir. Bir eğitim kurumunun dört kez isim değiştirmesi ve eğitim hayatına devam etmiş olması bize bu kurumun istikrarlı şekilde ayakta tutulmaya çalışıldığını göstermektedir. Çeşitli nizamnameler ve talimatnamelerle kuruma ilişkin müfredat, kabul ve mezuniyet şartlarında güncellemeler yapılmıştır.

Mezunlara ve istihdam olanaklarına bakıldığında önemli isimler görülecektir. Örneğin, İlahiyat camiasına kazandırdığı sayısız kıymetli eserle bilinen Ömer Nasuhi Bilmen 1913'te Medresetü'l-Kudât'tan aliyyü'l-a'lâ derecesi ile (Yaran, DİA), yine dönemin kıymetli alimlerinden Elmalılı Hamdi Yazır dönem birincisi olarak mezun olmuştur (Yavuz, DİA).

İstihdam olanaklarına bakıldığında ise okulun kurulma amacı olan kadı ve nâib yetiştirme amacından başka, mezunlara çeşitli memuriyetlerde de çalışma imkânı tanınmıştır. Bazı mezunların dava vekilliği yaptıkları, mezun oldukları okullarda hocalık yaptıkları, emsalleri arasında temayüz etmiş olanların ise valilikte, Bakanlıkta yüksek memuriyetlere atandıkları bilinmektedir. Tüm bu açıklamalar dahilinde 1855'te Muallimhane-i-Nüvvab ismiyle eğitim hayatımıza giren, 1885'te Mekteb-i-Nüvvab'a, 1909'de Mekteb-i-Kudat'a ve nihayet 1913'te Medresetü'l Kudat'a dönüşen okul son mezunlarını 1923'te verdikten sonra 1924 senesinde fiilen hayatına son vermiştir. Savaşlar, isyanlar, ekonomik sıkıntılar bu okulların hayatlarına devam etmelerine engel olmuştur. Okul kurulurken nâib yetiştirme amacı güdülürken kapandığı dönemde mezunların ağırlıkla kadı, naib, müderris, gazeteci, yazar gibi meslekleri tercih ettiği görülmüştür. Nihayetinde çalışma kapsamında ele alınan Muallimhane-i-Nüvvab okulları, günümüze etkileri halen devam etmekte olan reform hareketlerinin önemli bir örneği olarak incelenmiştir.

Kaynakça

- Ahmed, V. (2019). Nüvvâb Medresesinin Bulgaristan Türkleri'nin Kimliğinin Korunmasındaki Yeri. *Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu*. 2019. İstanbul. ss: 54-63.
- Akiba, J. (2003). A new school for qadis: Education of the sharia judges in the late Ottoman Empire, *Turcica*, 35, pp: 125-163.
- Aktepe, M. (1984). *Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, C:9.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda yüksek din eğitimi, medrese programları-icazetnameler-ıslahat hareketleri*. Ankara: Dergâh yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), İ.DH., 326/21224.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), İ..DH..., 882-70318,
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), ŞD. HU., 225/13/3.
- Beyazıt, Y. (2010). Tanzimat devri şeyhülislamlarından Meşrebzade Arif Efendi ve kadılık kurumundaki istihdam sorunu, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, ss: 47-74.
- Boztepe, M. (2022). *Türkiye'de yerel yönetimlerin idari özerkliğinin hukuku*. Ankara: Seçkin Yayın
- Çadırcı, M. (1981). Tanzimat'ın ilanı sıralarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kadılık kurumu ve 1838 tarihli "Tarık-ı İlmıyye'ye dair Ceza Kanunnamesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14 (25), ss: 139-161.
- Çakılcı, D. (2013). Bir hukuk mektebi: Medresetü'l Kuzat. *Mediterranean Journal of Humanities Dergisi*, 3 (1), ss: 89-110.
- Doğangüzel, B. (2019). Tanzimat döneminin Şeriye Mahkemeleri ve kadıların değişim sürecine etkisi. *Adalet Dergisi*: (62. (63), ss: 49-66.
- Düstür: Tertib-i-Sâni, II,5.
- Džulzada A. (2018). Šerijatsko Sudačka Škola U Sarajevu – Kratki Pregled. *Historija obrazovanja*, Novi Muallim, (XIX. (76), ss: 89-95.
- Ekinci, E. B. (2019). Mecelle hakkında değerlendirmeler. *Adalet Dergisi (Türk Hukuk Tarihi Özel Sayısı)*, (62.(63), 335-356.
- Elmalılı Muhammed Hamdi, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elmalili-muhammed-hamdi> (10.10.2022)
- Esengün Hasekioğlu, F. (2019). Osmanlı'nın son döneminde kadı yetiştiren bir okul: Medresetü'l-Kudât. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Furat, A.Z., (2012). Nüvvab okullarının üzerine karşılaştırmalı bir analiz, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (99. (198), ss: 151-176.
- Gençoğlu, M. (2011). 1864 ve 1871 vilayet nizamnamelerine göre Osmanlı taşra idaresinde yeniden yapılanma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), ss: 29-50.
- Hayta, M. (2017) *Bulgaristan Topraklarında Osmanlı Bakiyesi Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Medresetü'n Nüvvab*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,10 (52). Ss: 1335-1358.
- İpşirli, M. *Medresetü'l-Kudat*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,

- <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/28/C28009209.pdf> (10.10.2022)
- Koyuncu, N. (2012). Hukuk Mektebinin Doğuşu, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (3), ss: 163-186.
- Mehmedov, A. (2018). Bulgaristan'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın Önemi ve Etkisi. Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi, 2 (2), ss: 80-98.
- Ragıp Bey, B. (1996). Tarih-i Hayatım: Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları. (A. E. Güven, çev.). Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Takvîm-i-Vakâyi, (1271): Def'a- 521.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yaran, R. Ömer Nasuhi, TDV İslâm Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/bilmen-omer-nasuhi> (10.10.2022)
- Yıldız, K. & Esengün Hasekioğlu, F. (2019) Muallimhane-i-Nüvvab'dan Medresetü'l-Kudat'a Osmanlı'nın Son Döneminde Kadı Yetiştiren Okullar. İstanbul: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 34, ss: 411-442.
- Yörük, A. A. (2008) Mekteb-i Hukuk'un kuruluşu ile faaliyetleri (1878-1900). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yurdakul, İ. Mekteb-i-Nüvvab, TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-nuvvab> adresinden erişildi. (10.10.2022)